

Helsingin vesiensuojelun lähteillä

LAAKKONEN, SIMO (2001). *Vesiensuojelun synty. Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878–1928*. 309 s. Gaudeamus & Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki.

Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksen tutkija Simo Laakkonen on tarttunut väitöskirjassaan aiheeseen, johon Matti Klinge ei suostuisi likaamaan käsiään. Likavesien, käymälöiden ja viemäreiden historia on haastava ja yllättävä historiankirjoituksen aihe. Laakkonen jatkaa aiempaa työtään, joka on ollut nostamassa kaupunkien vesiensuojelun ja -huollon kysymyksiä osaksi suomalaista ympäristöhistorian tutkimusta. Tutkimusasetelmassa kohtaavat historian tutkimus ja nykyinen ympäristöpoliittinen keskustelu: Helsingin vesiensuojelun historiaa tarkastellaan yhtäältä omana historiallisena prosessinaan, toisaalta tämän päivän ympäristöpolitiikan paradigmoja peilaillen.

Laakkonen käsittelee vesiensuojelun syntyä Helsingissä viemäriverkon rakentamispäätöksestä vuonna 1878 vuoteen 1928, jolloin päätettiin keskitetyn vedenpuhdistusjärjestelmän rakentamisesta. Tutkimus sisältää johdannon ja johtopäätösten lisäksi kolme päälukua,

jotka käsittelevät vesi- ja jätehuollon uusia vaihtoehtoja, Töölönlahden likaantumisongelmaa ja kaupungin vesiensuojeluohjelman syntyä. Keskeiset tulokset on koottu kussakin luvussa tiiviiksi yhteenveto-osuudeksi. Johtopäätöksissä tulokset kytketään nykyiseen ympäristöpoliittiseen keskusteluun.

Keskeinen tutkimuskysymys on ollut selvittää, miksi vesiensuojelun ”vedenjakajaksi” muodostunut Alppilan jätevedenpuhdistamo päätettiin rakentaa vuonna 1910. Päätös vedenpuhdistamon rakentamisesta paljastuu ympäristöpolitiikan kannalta monitulkintaiseksi, koska se merkitsi yhtäältä vesiensuojelun edistymistä, mutta toisaalta ennaltaehkäisevän vesiensuojelustrategian kariutumista. Laakkosen mukaan vesiensuojelu syntyikin Helsingissä kahdesti: ensin pyrkimyksenä rajoittaa käymäläjätteiden pääsy viemärien kautta vesistöihin ja vasta sen jälkeen vesiklosettien ja vedenpuhdistamoiden yhdistelmänä. Laakkonen haluaa työssään nostaa esiin vesiensuojelun ensimmäisen vaiheen, joka oli lähempänä nykyisen ympäristöpolitiikan periaatteita suosiessaan saastumisen ennaltaehkäisyä ja jätteiden hyötykäyttöä: vesiklosetit kiellettiin ja kaupunkilaisten käymäläjäte kerättiin myyntiin lannoitteeksi Helsingin

lähialueiden maanviljelijöille.

Laakkonen urakoi vesihuollon ja vesiensuojelun tarkastelussa useamman eri teeman parissa. Tutkimuksessa limittyvät ympäristötekniikan ja erityisesti jätevesien käsittelyn historia, ympäristön havainnoinnin ja tutkimuksen historia sekä ympäristöpolitiikan historia. Helsingin vesiensuojelu tarjoaakin mielenkiintoisen solmukohdan monitieteiselle ympäristöhistorian tutkimukselle: kaupunkikehitys, teknologia, poliittinen päätöksenteko, jäte- ja vesihuollon infrastruktuurit, kaupunkilaisten arki ja luonnontutkimus kietoutuvat osaksi samaa palapeliä. Monitieteisyys onkin tämän tutkimuksen selvä vahvuus. Tavoitteena on ollut myös kehittää monitieteisen ympäristöhistorian tutkimuksen menetelmiä. Erityisen mielenkiintoinen on yritys arvioida historiallisia päästöjä vesistöihin ajalta, jolloin päästöjä ei juuri mitattu eikä rekisteröity. Kaiken kaikkiaan vesien saastumisen ja -suojelun historiallinen rekonstruktio on toteutettu vakuuttavalla tavalla.

Helsingin vesiensuojelun syntyhistorian riveiltä ja rivien väliltä nousee kiinnostavia yhtymäkohtia ja kontrasteja nykyiseen kaupunkikehitykseen ja ympäristöpolitiikkaan. Ensimmäinen tarpeellinen muistutus on se, että ympäristönsuojelua ja -politiikkaa on ollut ennen meidän aikaamme. Laakkonen vakuuttaa lukijansa siitä, että ympäristönsuojelun historia ulottuu Suomessa aikaan ennen 1960-luvun ympäristöherätystä, eikä ”supkopolinarsismiin” (s. 237) ole siis mitään syytä. Samassa yhteydessä Laakkonen toteaa tutkivansa menneisyyttä nykyisyyden näkökulmasta. Ympäristöpolitiikan nykykäsitteiden käyttäminen historiallisten tilanteiden kuvaamisessa onkin välillä aika suoraviivaista. Menneisyyden kolonisoimisen vaara on lähellä esimerkiksi väitteessä, jonka mukaan ”Helsinki ryhtyi soveltamaan vesiensuojelussa tietoisesti ekologista modernisaatiota 1870-luvun lopulta alkaen” (s. 241). Toinen vaihtoehto olisi ollut tyytyä siihen, että historiallisilla vesiensuojelupyrkimyksillä on oma arvonsa ja eritellä lähemmin kiintoisia esitettyjä yhtymäkohtia nykykeskusteluun kaupunkikehityksestä ja ympäristöpolitiikasta.

Toukiseksi teos johdattaa pohtimaan kysymystä historiallisesti kehittyvän kaupungin infrastruktuurin olemuksesta ja roolista ympäristönsuojelussa – ja laajemmin kaupunkien kehityksessä. Viemäreiden ja vesiklosettien historia kytkeytyy kaupungistumiskehitykseen, joten se on Suomessa on verrattain nuorta. Laakkosen tutkimuksen aikajänne kiinnittyy juuri siihen kohtaan, jossa näistä mullistavista uudistuksista päätettiin, nopeiden yhteiskunnallisten muutosten, erilaisten vaihtoehtojen teknisten ratkaisujen ja epävarman tiedon keskellä. Laakkonen onnistuu rakentamaan elävän kertomuksen vesiensuojelun historiasta, joka ei suinkaan ollut lineaarisen kehityksen polulla, vaan pikemminkin kaaottisessa tilassa: ”Jätevesien puhdistuksen kehitystyö oli suurelta osin epävarmuuden, repivän markkinoinnin, investointien ja konkurssien, pörssikeinottelun, suurten toiveiden ja vielä suurempien epäonnistumisten muodostamaa ajoittain epätoivoistakin elämää.” (s. 156) Vesiensuojelun tarkastelukohteenä ei siis ole vesinensä (esimerkiksi Helsingin merialueiden muodossa), vaan eräänlainen hybridi, joka rakentuu moninaisten yhteiskunnallisten käytäntöjen ja luonnollisten prosessien yhteisvaikutuksesta. Oma kysymyksensä on tal-

laisen hybridin hallinta ja siihen liittyvä tieto. Laakkosen tutkimuksesta käy hyvin esille muun muassa se, miten Helsingin vesiensuojelu edistyi pikemmin yrityksen ja erehdyksen kautta kuin yksiselitteistä tieteellistä tietoa soveltamalla. Insinöörien rooli ja asiantuntijavalta osoittautuvat tässä(kin) kysymyksessä suuriksi.

Kolmanneksi teos muistuttaa, että kaupunkisuunnittelun ja ympäristöpolitiikan historiaa on mielekäästi etsiä kummallisistakin paikoista. Yhtä lailla kuin kiinnostavaa historiaa, myös kiintoisia ympäristöpolitiikan teemoja löytyy paikallisista tapahtumista – kunhan katsoo tarpeeksi läheltä. Tutkimuksessa nousee hyvin esiin saksalaisen riskiyhteiskuntasosiologi Ulrich Beckin ”alapolitiikan” teema, eli arkisten käytäntöjen rooli virallisen politiikan unohtamana aluskasvillisuutena. Laakkosen tutkimuksessa valaisevaa on nähdä, miten ympäristökysymysten määrittely ja ongelmien ratkaisuyritykset ovat sidoksissa ajalle tyypillisiin yhteiskunnallisiin ja arkiisiin käytäntöihin. Esimerkiksi yhä suosittumaksi käynyt uintiharrastus ja arkinen pestyn pyykin huuhtominen vaikeutuivat vesien likaantumisen takia ja tekivät uimareista ja pyykkäreistä vesiensuojelun ja ympäristöpolitiikan toimijoita. Samoin nousee esille toimijoiden eriarvoisuus: varakkaat rouvat saattoivat käyttää pyykkinsä huuhtomiseen vesijohtovettä, mutta työläisnaisilla ei ollut moiseen varaa. Vesiklosettia puolestaan oli vielä sata vuotta sitten hyvin pienen varakkaan vähemmistön etuoikeus.

Historiallisten tapahtumien kuvailun ohella kirjoittaja olisi voinut analysoida pidemmälle sitä, miten näiden ”moniulotteisten prosessien” logiikka toimii. Induktiivinen tutkimusote herättää teoksen loppua lähestyessä kysymyksiä kuvailun, selittämisen ja ymmärtämisen välisistä eroista. Vesiensuojelun kehittymisestä saa siinänsä hyvän kuvan, mutta vastaaminen tutkimuskysymyksiin jää kaipaamaan viitekehystä, joka antaisi selittämään päätöksenteon dynamiikkaa. Tällaisen viitekehysten sijasta Laakkonen käyttää historiallisen aineistonsa tulkinnassa apuna ”rakenteellis-toiminnallista kiertokulkumallia” (s. 17), jonka perusideana on ympäristöhistoriallisten tapahtumien kierto yhteiskunnan, rakennetun ympäristön ja (luonnon) ympäristön välillä: kaupungin rakennettu ympäristö synnyttää vesistön kuormitusta ja pilaantumista, mikä puolestaan synnyttää yhteiskunnallisia ja poliittisia reaktioita, jotka johtavat rakennetun ympäristön muutoksiin. Perusideana syklistyys on hyvä, mutta kaupungin aineenvaihduntaan pohjautuva malli ja vesiensuojelun synnyn historiallinen kuvaus jäävät toisistaan irrallisen: siinä missä malli kuvaa kaupunkia systeeminä, liikkuu varsinainen tutkimustyö historiallisesti spesifien ja ainutkertaisten tapahtumien tasolla. Ongelmana mallissa on se, että toimijaksi nousee yhteiskunta tai kaupunkiyhteisö eräänlaisena kokonaistoimijana, mikä hämärtää toimijoiden välisen vuorovaikutuksen ja päätöksenteon dynamiikan analyysia. Samalla käsitys politiikasta latistuu: ”Politiisella kiertokululla kaupunkiyhteisö pyrkii ohjaamaan kaupungin aine- ja energiavirtaa, joka on peräisin luonnon suurista kiertokuluista ja jonne se päättyy käytön jälkeen päästöinä.” (s. 234) Tavoitteena on nähtävästi ollut laatia kehikko, joka tukee monitieteisen ympäristöhistorian tutkimusta – olkoinkin, että yhteiskuntatieteellinen näkökulma on kirjassa vallitseva. Yhteiskun-

tatieteellisestä näkökulmasta ”rakenteellis-toiminnallinen” malli vaikuttaa kuitenkin hämmentävän lavealta lähestymistavalta – etenkin kun rakenteiden ja toiminnan suhde jää täsmentämättä.

Lopulta jäin kaipaamaan Laakkosen työstä teoreettisemmin motivoitua punaista lankaa. Tällainen vaatimus nousee esille työstä itsestään. Tekijän käyttämä ”rakenteellis-toiminnallinen” malli sekä tapa peilata historiaa nykyiseen ympäristöpoliittiseen keskusteluun tuntuvat nimittäin asettavan työlle vaatimuksia, joihin esitetty tutkimusasetelma ei oikein pysty vastaamaan. Oma (yhteiskuntatieteilijän) mielenkiintoni kohdistui muun muassa kysymykseen yksityisen ja julkisen edun jännitteestä, joka näyttää kulkevan läpi teoksen eräänlaisena implisiittisenä tutkimuskysymyksenä. Tästä jännit-

teestä olisi voinut saada eheämmänkin punaisen langan lukijalle oppaaksi, mikä olisi helpottanut myös tutkimuksen linkittämistä nykyiseen ympäristökeskusteluun. Nämä huomiot eivät vähennä tutkimuksen arvoa ura-uurtavana suomalaisen ympäristöhistorian tutkimuksena. Mainittakoon vielä, että *Vesiensuojelun syntyhistoriaa* lukee mielellään myös oivan kuvituksen ansiosta: 1900-luvun taitteen historiallinen aika tempaa lukijan mukaansa, kiitos alkuperäiseen asuun painettujen lehtileikkeiden, valokuvien ja vanhojen teknisten piirrosten.

LASSE PELTONEN

*Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos,
Tampereen yliopisto*